

Puer natus est nobis. **V**iderunt omnes. **N**otum fecit

Alleluia

Dies sanctifica

cus

illuxit nobis uenite gentes & adora te dominum

quia hodie descendit lux magna super terram

Qui sunt celi. **V**iderunt omnes. **E**xultant

Verbum tuum deprecabuntur omnes diuites plebis addu-

centur regi uirgines post eam proxima eius adducuntur tibi

in leticia & exultatione. **P**s. **E**xultant. **G**loria seculi amen

Ediffusa est gratia in labiis tuis. **P**ropterea

benedixit te deus in aeternum. **P**ropterea ueni-

tem & mansuetudinem

VAN DE REDAKTIE

Onder de kop bespreking vindt U een verslag van het studieweekend te Vaals georganiseerd door "Amici Cantus Gregoriani" en van het Internationaal Musicologisch Colloquium gehouden te Leuven.

Verder is opgenomen een lezing met als onderwerp: 'Gregoriaans in verleden, heden en toekomst' die Silvère van Lieshout heeft gehouden voor de 'Koninklijke Nederlandse Toonkunstenaars Vereniging'.

Dit keer ook weer een hoofdstuk uit de semiologie, te weten hoofdstuk III, de pes.

Bij de mededelingen o.a. een aankondiging van cursussen die in 1981 georganiseerd gaan worden door "Amici Cantus Gregoriani" en "Ward Centrum Nederland".

De redactie wenst U prettige Kerstdagen en een gelukkig en gezegend Nieuwjaar toe.

TOELICHTING BIJ DE OMSLAG

Kamerijk, Stadsbibliotheek , 61 (62) - Graduale waarschijnlijk uit Rijsel, begin van de twaalfde eeuw.

"Puer natus est" uit de dagmis van Kerstmis wordt hier d.m.v. de beginnoten in herinnering geroepen. De tweede mis is gewijd aan O.L. Vrouw: vultum tuum.

PSALMODIE ALS LITURGISCHE BASIS

Onder deze titel werd op 12, 13 en 14 september 1980 een studieweekend rondom de Benedictijner abdij in Vaals gehouden.

Ruim twintig amici cantus gregoriani hadden zich hiervoor aangemeld en arriveerden die vrijdagmiddag om circa half vijf op de abdij.

Na een eerste kennismaking met koffie en abdijskoekjes volgden wij de vespers om vijf uur, waarna we in een nabij gelegen hotel het diner nuttigden en de kamers betrokken.

De geplande les vóór het diner kwam wegens tijdgebrek te vervallen, maar dat werd daarna ruimschoots ingehaald.

Met zuster Marie-Louise, Silvere van Lieshout en een aardig pak stencils in bezighoudende volgorde doken de deelnemers met toenemende ernst in het Gregoriaans.

Het moet voor de leiding wel even slikken geweest zijn, denk ik, toen bleek dat er aardig wat "leken" in de bonte verzameling terecht waren gekomen. IJver was echter in voldoende mate aanwezig. Het werd een latertje, die vrijdagavond, maar dat kon een klein aantal enthousiastelingen niet weerhouden de volgende morgen in alle vroegte al weer "op te gaan" naar de abdij. Letterlijk, want deze is hoog gelegen. De metten, lauden en priem luidden voor ons de zaterdag wel heel ongewoon in. Daarna volgden de terts en de hoogmis, die door de hele groep werd meegevierd.

De lezing van vader abt na de hoogmis gaf ons een inzicht in de ontwikkeling van de liturgie. Ze was helder en boeiend.

Terug in de "de wereld" verdiepten wij ons weer in Gregoriaanse gezangen in de primus tot en met de octaves modus. Er werd hard gerepeteerd om de vespergezangen van de H. Benedictus onder de knie te krijgen. De leiding had zich ten doel gesteld om de volgende dag 's middags deze vespers door de groep te laten zingen, in de abdij. Als dit al niet overmoedig was, was het toch zeker moedig. Velen bleken niet diepgaand op de hoogte van het Gregoriaans maar het was interessant om ingewijd te worden. Die zaterdagavond werd de ernst van het weekend doorbroken door een excursie. De geplande korte wandeling was inderdaad kort: circa tien minuten. In auto's ging het door Zuid Limburg en Fred wees ons een pikante bijzonderheid: twee hoogste punten van Nederland! Hier bleek dat het basisonderwijs vroeger al niet in alles voorzag wat vaderlandse geschiedenis aangaat.

Ook de zondag begon met de terts en hoogmis (metten en lauden lieten we voor deze dag schieten), waarna we opnieuw te gast waren bij vader abt om terug te komen op zijn lezing. In de tussenliggende tijd hadden wij gezamenlijk hierover gediscussieerd en daaruit waren enkele vragen gedistilleerd, die we aan vader abt voorlegden. Het was een interessant gesprek waarin met name de problematiek van jongeren en de kerk aan de orde kwam. Het is frappant dat deze abdij met zijn conservatief Rooms religieuze levenswijze méér jonge mannen aanspreekt en trekt dan de meer moderne kloostergemeenschappen.

Na deze gedachtewisseling deden we weer ontroerend goed ons best. Het was een geruststellende gedachte dat een aantal zangers, waaronder de leiding het koor duidelijk droegen en ons door de moeilijke loopjes van vierkante noten heen loodsten.

De vespers in eigen uitvoering besloten onze Gregoriaanse activiteiten. De indruk die de zwart gepijde monniken in de sober-grauwe abdij op ons maakten volgde ons op onze laatste gang naar hotel Piet Haan, waar koffie met vlaai het weekend uitluidde.

We kunnen terugzien op een bijeenkomst die menige lauwe amice omvormde tot een warmer-lopende Gregoriaans-zanger. De inwijding in deze manier van zingen en de praktische toepassing daarvan is goed aangeslagen en zeker komen uit deze beginnelingenkursus straks Solesmes (?) deelnemers.

Ans v.d. Kerkhof

HET GREGORIAANS, EUROPEES ERFGOED

Het initiatief van de herdenking van Benedictus' geboorte is in België genomen, en daarom is het niet verwonderlijk dat juist dáár veel activiteiten in dit kader plaatsvinden en -vonden. Naast liturgische vieringen, tentoonstellingen, gedenkboeken en gedenkpenningen zijn er zes colloquia georganiseerd, waarvan er één gewijd was aan het Gregoriaans. Ongeveer 70 belangstellenden kwamen daarom van 26 tot 28 september naar Leuven om kennis te nemen van hetgeen gezegd werd en om nieuwe contacten te leggen met collega's uit België, Frankrijk, Duitsland en Nederland.

De eerste dag stond het Gregoriaans koorofficie in abdijen en kathedralen centraal. Dom Ambrosius Verheul, abt van de abdij Keizersberg, begon de dag met een lezing over de ontwikkeling van het koorofficie tot aan Benedictus. Op zich is dit een zeer interessant onderwerp, maar het was slechts een aspect van de meer-omvattende opdracht, die de organisatie aan Verheul had toebedacht. Die luidde namelijk: westers monachisme en Europese cultuur.

Vervolgens kwam Dom Jean Claire aan de beurt, die óók de ontwikkeling van het koorofficie besprak. Hij deed dit echter vanuit musicologisch oogpunt, terwijl Dom Verheul de verschillende monniksregels als uitgangspunt had genomen. Helaas werd Dom Claire door de tijd gedwongen zijn betoog korter te maken: het onderdeel Hymnen kon niet aan de orde komen.

Na de lunchpauze nam prof. Robijns het woord, en zette uiteen hoe de polyfonie zich in het officie had ontwikkeld en hoe het Gregoriaans daaraan ten grondslag lag. Hij illustreerde dit met een voorbeeld: het responsorium Judea et Jherusalem. Solisten en schola wisselden elkaar af, met resp. meer- en éénstemmige muziek.

De vierde spreker van de eerste dag kon vanwege stakingen bij de Sabena niet op tijd arriveren. zodat er nu tijd was voor het stellen van vragen over de drie voorgaande lezingen.

's Avonds was er gelegenheid voor een bezoek aan de voormalige abdij van Vlierbeek.

'Het Gregoriaans in 1980' was het onderwerp van de tweede dag, die geopend werd met een lezing van Mgr. Overath. Hij sprak over de theologische en pastorale betekenis van het Gregoriaans, en haalde daarbij af en toe fel uit naar misstanden in de volkstaalliturgie en naar de 'Sakro-popmusik'.

Dr. Lennards zette daarna uiteen, hoe de actieve deelname van de gelovigen aan de liturgie het best kan geschieden en welke middelen daarvoor aangewend kunnen worden. Hij benadrukte, dat de persoonlijke inzet van ieder van ons een belangrijke, zo niet de belangrijkste factor in deze is.

Inmiddels was prof. Tagliavini vanuit Fribourg via Schiphol naar Leuven gekomen. Hij was de derde spreker van de ochtend, en zette in een kort maar helder betoog uiteen, dat het orgelrepertoire van de renaissance nauw gebonden is aan het Gregoriaans, en dat de bestudering van dit repertoire ons veel kan leren over de uitvoeringspraktijk van het Gregoriaans in die tijd.

's Middags zou er een gedachtenwisseling plaatsvinden tussen een aantal hedendaagse componisten van kerkmuziek, maar door de afwezigheid van twee van de drie sprekers was een discussie niet mogelijk. Daarom hield Prof. Doppelbauer een moeilijk betoog over kunst, muziek en kerkmuziek.

De laatste sessie van het colloquium was gewijd aan de derde wereld en het Gregoriaans. Prof. Kuckertz illustreerde aan de hand van voorbeelden de invloed van de hindoemuziek in India op de uitvoering van het Gregoriaans aldaar. Prof. Gansemans besprak de functie van de muziek bij de Bantoes in Afrika, hun taal, en de problemen die zullen rijzen wanneer men het Gregoriaans bij hen wil introduceren. Terecht vroeg hij zich af, of het in een tijd van africanisering wel mogelijk is om het Gregoriaans op te leggen.

Prof. Lenaerts dankte tenslotte de organisatie en de deelnemers. In de kapel van de abdij Keizersberg vond 's avonds een concert plaats van het Utrechts studentenkoor, dat na een aantal Mariagezangen het paasspel van Egmond opvoerden.

Het colloquium werd 's zondags besloten met een mooie Mis (helemaal in het Latijn) en daarna een afscheidsdiner.

Omdat het niet doenlijk is alle onderwerpen van het colloquium uitgebreid in dit tijdschrift aan de orde te stellen, wijs ik erop dat rond Pasen 1981 de Acta gepubliceerd zullen worden, waarin geïnteresseerden een overvloed aan informatie over de besproken onderwerpen zullen kunnen aantreffen.

Ton Tromp

RONDOM GREGORIAANS

Toen in 1976 de "Amici Cantus Gregoriani" werd opgericht, konden we niet vermoeden of dit initiatief een lang leven beschoren zou zijn. De tijdgeest immers werkte volgens velen in ons nadeel. Bovendien zou een dergelijk initiatief gericht zijn op wat oudere mensen die moeite hadden met de nieuwe stromingen. Nog tientallen andere opmerkingen in deze geest kunnen deze opsomming completeren.

Toch heeft de praktijk bewezen dat deze benaderingswijze niet terecht is. Gelet op de samenstelling van de "Amici Cantus Gregoriani" is er géén leeftijdsgroep die eruit springt. Jong en oud hebben zich verzamelt rondom het thema "Gregoriaans". De een vanuit een praktische belangstelling als dirigent of zanger, de ander vanuit wetenschappelijk oogpunt, weer een ander vanuit liturgisch oogpunt en een vierde vanuit een luisterende houding.

Het gaat goed met het Gregoriaans. Vanuit jonge mensen komen vragen over het hoe en waarom, kursussen lopen vol, koren die Gregoriaans zingen op een goed niveau hebben het druk. Geen massabeweging maar een gezonde vitale groep van mensen die het Gregoriaans op hun waarde toetsen en voor wie het Gregoriaans iets betekent in hun leven, hetzij actief hetzij passief.

Ook met de "Amici Cantus Gregoriani" gaat het goed. Het blad "Kerkoraal" blijkt in een behoefte te voorzien. De redactie krijgt veel respons en het ledental groeit gestaag.

Er is ons als bestuur veel aan gelegen om deze lijn voort te zetten. Vandaar dat wij meenden te moeten inhaken op de ontwikkelingen die zich in ons land voordoen.

In de eerste aflevering van dit jaar hebt u kunnen lezen dat vanuit de Stichting Jr. Jacob v. Eyck in 1979 het initiatief is genomen om het Gregoriaans een bredere aandacht te geven.

Na de eerst "ronde-tafelgesprekken", waarvan u een verslag in "Kerkoraal" hebt kunnen vinden is er een werkgroep gevormd die nu tweemaal bij elkaar is gekomen om een plan te ontwerpen voor de toekomst.

Tijdens de eerste bijeenkomst van de werkgroep heeft het bestuur van de "Amici Cantus Gregoriani" een uiteenzetting gegeven over opzet en werkwijze van de "Amici Cantus Gregoriani". Gedurende het gesprek werd duidelijk dat in beginsel alles aanwezig was wat voor een landelijke organisatie nodig blijkt. Om echter het draagvlak te vergroten werd voorgesteld na te gaan in hoeverre een koppeling naar de F.N.Z., de Federatie van Nederlandse Zangersbonden, positief zou kunnen werken. De F.N.Z.

bestaat uit een federatie van negen zangersbonden die via dit federatief verband door C.R.M. worden gesubsidiëerd.

Het tweede gesprek was het resultaat van wat "huiswerk" gedaan door Pascal Rijnders. Hierbij was ook een vertegenwoordiger van de F.N.Z. aanwezig.

Verheugend was het te vernemen dat het bestuur positief gereageerd had op het voorstel om de groep "Gregoriaans beoefenaars en belangstellenden" op een of andere manier de hand te reiken.

Deze handreiking ging zelfs zover dat men eventueel bereid was "inwoning" te verlenen aan de "Amici Cantus Gregoriani".

De volgende stap is nu dat het bestuur van de "Amici Cantus Gregoriani" de nu ontstane situatie zal gaan bepraten en een lijn uitzetten voor de toekomst.

In januari komt dan een derde "ronde-tafelgesprek" waarop de plannen zullen worden besproken in het grote gezelschap.

Ook van die ontwikkeling houden wij u op de hoogte.

Bestuur Amici Cantus Gregoriani

achtergronden

GREGORIAANS IN VERLEDEN, HEDEN EN TOEKOMST

Lezing uitgesproken op de Kerkmuziekdag van de K.N.T.V. te Helmond.

Het ontstaan.

Gregoriaans en Gregorius zijn twee zaken die een gemeenschappelijke noemer bezitten.

Het Gregoriaans, de zang die ontstaan is vanuit de Joodse synagoge¹⁾, is altijd in beweging geweest. Eerst in de beginperiode van het Christendom door de nieuwe composities, later door het ontstaan en perfectionering van de notatie en nog later door het zoeken naar een juiste interpretatie en liturgisch kader.

En dan Gregorius de Grote, de beroemde Paus.

Wie de prachtige legende kent over de duif op de schouder van Gregorius de Grote, zal zich nu verbaasd afvragen waar die duif gebleven is. Eeuwenlang vertellen koorleiders, monniken en musici het verhaal door van Gregorius de Grote, zittend in zijn werkkamer, die daar zo'n slordige 20.000 melodieën in één ruk opschrijft. Deze melodieën worden hem ingefluisterd door de H. Geest, die in de gedaante van een duif op zijn schouder zit.

De term "Gregoriaans" verschijnt pas rond 800 ten tonele, en wel in handschriften uit Monza en Lucca. Een ietwat vreemde gewaarwording als men bedenkt dat Gregorius de Grote, naar wie het Gregoriaans genoemd is, paus was van 590-604.

Hoe kan hij dan al die melodieën hebben opgeschreven, als we pas rond achthonderd de term Gregoriaans tegenkomen in de handschriften en de notatie van de neumen van nog later datum is?

Deze problemen rond de herkomst van het Gregoriaans zijn bestudeerd door Prof. Wagenaar-Nolthenius, die aantoonde dat de zaak met de duif niet zo simpel ligt als men eeuwen heeft aangenomen.²⁾

Zoals nu Solesmes³⁾ het centrum is voor het Gregoriaans, zo fungeerde in de achtste eeuw Rome als centrum. Rome heeft deze rol eeuwenlang vervuld. Na de achtste eeuw werd dat anders, er was een concurrent gekomen. In Noord-Europa bloeide een nieuw centrum: Metz.

Nadat men aanvankelijk in Metz alles van de Romeinse zangers had geleerd, was men zuinig op de muziek die in Metz met noorderlijke nuchterheid

en stoerheid bewaard bleef. Er groeide een hevige rivaliteit tussen Rome en Metz. De strijd liep hoog op. De Romeinen vurig van aard, namen grove maatregelen. Zij probeerden tijdens hun visitaties de zangers van Metz verkeerd voor te zingen en zetten iedereen tegen de Noorderlijke "barbaren en rabauwen" op.

Het mocht niet baten. Rome kwam langzaam maar zeker in de schaduw van Metz te staan. Vandaar die laatste noodsprong van de Romeinse zangers om hun suprematie veilig te stellen.

Zij schreven voor in hun boeken in breedvoerige taal dat Gregorius de Grote deze muziek zélf had gecomponeerd.

De notatie.

In de streek rondom Metz bloeide nog iets anders op: de notatie. Geheel in overeenstemming met de nuchtere volksaard, probeerde men op een simpele manier het hele repertoire van het Gregoriaans vast te leggen, hetgeen rond 800 resulteerde in de eerste a-diastematische handschriften. Deze handschriften kennen geen lijnen, en geven dus slechts een vage aanduiding van de melodie.

De zangers kenden echter de gezangen, een geheugensteuntje was voldoende.

Dit geheugensteuntje bestond voor de schrijver uit het vastleggen van wat de koorleider deed met zijn hand.⁴⁾

Het begin was gemaakt. Elk centrum ging aan de slag. Vanuit één grondmelodie maakte men in de diverse kloosters kleine variaties op het gegeven thema.

Zoals het vele nieuwe dingen gaat ging het ook hier: de notatie ging haar eigen leven leiden.

Nu in de 20ste eeuw, kunnen we door middel van de handschriften uitstekend de bewegingen van de kloosters nagaan. Hele streken hebben dezelfde manier van noteren. Ieder heeft zo zijn eigen trekje, letterlijk en figuurlijk. Hieraan zijn duidelijk de verschillende families te herkennen. Ondanks kleine verschillen wijst juiste de grote gelijkenis op een eensgezindheid voor wat betreft de uitvoering en het melodieverloop.

Als enkele eeuwen later de eerste lijnen hun intrede doen, ontwikkelt de notatie zich snel. Men kan zich voorstellen welk een verandering dat moet zijn geweest, rationele overdracht van het repertoire zonder jarenlang voor- en nazingen.

Deze diastematische handschriften hebben grote invloed gehad op de uitvoeringspraktijk. Door het nieuwe element "melodie" vast te leggen ging de expressie van het ritme grotendeels in de notatie verloren.

"Les manuscrits tardives" zoals ze in Solesmes de late handschriften noemen, nodigen alleen nog maar uit tot het zingen van lange reeksen aaneengebreide noten. De nuances waren verloren gegaan.⁵⁾

Twee grootheden.

Op het ogenblik vindt er een ware revolte plaats voor wat betreft de interpretatie van het Gregoriaans.

Solesmes, vanaf de vorige eeuw het centrum voor het Gregoriaans, heeft de zaak schijnbaar niet meer in de hand. Wat is er gebeurd?

Om dat goed te kunnen begrijpen zult U een stukje kerkgeschiedenis op de koop toe moeten nemen.

Dom Guéranger.

Op 21 maart 1833 stonden twee priesters samen in een bijna lege kerk in Solesmes een mis te zingen ter ere van St. Benedictus.⁶⁾

De slopers waren de enige aanwezigen. Zij kwamen om kerk en klooster af te breken. Een vreemde samenloop van omstandigheden.

Na jarenlange leegstand vanaf de Franse Revolutie wilde men de oude priory slopen, terwijl Dom Guéranger, een van beide geestelijken, haar wilde kopen om er de Benedictijner orde in Frankrijk nieuw leven in te blazen. Die eenzame mis daar op 21 maart 1833 vormde in feite, hoe gek het ook klinken mag, de aanzet tot het herstel van het Gregoriaans.

Dom Guéranger was theoloog en liturgist. Hij stond een zuivering van de toenmalige praktijken voor. Het was in die tijd in Frankrijk gewoonte om liturgie te hooi en te gras te ontwerpen en te verfraaien.

Hoe fel hij zich daartegen verzette toont het volgend citaat:

"Elke liturgie welke als het ware onder onze ogen is ontstaan, en die niet afkomstig is van onze vaders, mag men niet als liturgie aanduiden."⁷⁾

Uit deze opvatting van Dom Guéranger is later het grote restauratiewerk van het Gregoriaans gegroeid. Hij begreep dat een goede liturgie steunen moet op een goede zang.

Hij wilde de Romeinse Liturgie, dus koos hij voor het Gregoriaans. Zelf heeft hij de eerste stap gezet: "Chantez les mots comme les mots, et les phrases comme les phrases", was zijn raad waardoor in het klooster de "cantus planus" praktijk werd uitgebannen.

Zo begon daarna het grote werk, de monniken werden over de hele wereld uitgezonden om handschriften te zoeken en te fotograferen.

Het resultaat van dit werk is nu nog te bewonderen in de "Salle de Paleographie" in de abdij van Solesmes. Aan het einde van de negentiende eeuw kwamen de eerste boeken klaar onder leiding van Dom Pothier.⁸⁾ Met de foto's van alle handschriften ter beschikking was de rest slechts een kwestie van tijd. Men schreef telkens een woord op een groot tableau, met ongeveer de afmetingen van een eettafel, en daaronder dan voor elk woord de neum of neumen, en dááronder dan weer alle afwijkende vormen zoals die voorkomen in de diverse handschriften. Zelfs voor monniken moet dit een heidens karwei zijn geweest.

Dom Mocquereau.

Zoals Dom Guéranger een enorme invloed heeft gehad op de ontwikkeling van de liturgie, zo heeft Dom Mocquereau, opvolger van Dom Pothier, een onbeschrijflijke invloed gehad op de ontwikkeling van het Gregoriaans in onze eeuw.

Dom Mocquereau verwierf voor Solesmes ook de wetenschappelijke erkenning die het verdiende.

Met zijn "Nombre musicale"⁹⁾ en "Paléographie Musicale"¹⁰⁾ zette hij de schijnwerpers op twee belangrijke zaken, respectievelijk het ritme en de handschriften.

Zoals de notatie op lijnen de melodieën verstandelijk toegankelijk had gemaakt, zo maakte zijn nieuwe systeem een ritmisch uitgebalanceerde uitvoering door middel van de notatie toegankelijk.

Zijn ritmisch systeem van twee- en driedelige groepen zal voor velen bekend zijn. Toch vraag ik me wel eens af, of wij mensen van deze generatie de grootheid van zijn visie op het ritme ooit goed hebben begrepen. Om juist de elementaire verhouding tussen spanning en ontspanning als uitgangspunt te nemen en van daaruit een evenwichtig systeem te ontwikkelen dat formidabel aansluit bij alles was we in de geschiedenis en in de schepping aan verhoudingen tegenkomen, getuigt van groot inzicht in het "zijn" van de mens.

Wie echter het systeem veroordeelt op grond van het hinderlijk terugkeren van een dreun om de twee of drie tellen, laat het systeem slachtoffer worden van hen die het verkeerd hanteren of hanteerden.

Zij maakten en maken de uitvoering tot een metrisch geheel waarin het tellen tot twee en drie het hoofddoel is geworden. Bij Mocquereau is dat het begin, een noodzakelijk kwaad, geweest.

Zonder voorafgaande uiteenzetting van de historie als afgerond te beschouwen, nu terug naar de revolutie.

De nieuwe interpretatie.

Na het werk van Dom Mocquereau was het als het ware even windstil op wetenschappelijk terrein. De vulgarisatie van het Gregoriaans in West-Europa kwam op gang, waarbij Solesmes onder leiding van Dom Gajard toonaangevend was.

Als bindend middel werd een tijdschrift uitgegeven: "Revue Grégorienne"¹¹⁾. Door de jaren groeiden hierin nieuwe wetenschappers, die na het stopzetten ervan onder de naam "Etudes Grégoriennes"¹²⁾ belangrijke resultaten publiceerden van hun jarenlange onderzoekingen.

In deze "Etudes" vinden we voor het eerst de voorboden van de revolutie. Behandeld worden o.a. de neumen-coupure, de salicusuitvoering en het quilisma. Voor sommigen nietszeggende termen, voor anderen hete hangijzers.¹³⁾

De grote man achter de nieuwe theorieën is Dom Cardine, monnik van Solesmes en leraar aan de kerkmuziekschool te Rome.

Hij heeft na jarenlange studie van de handschriften systeem ontdekt in de verschillende notaties. De konsekwenties dwingen tot een nadere bezinning op de uitvoeringspraktijk: de revolutie waarvan ik eerder al gewag maakte. In zijn "Semiologie Gregorienne"¹⁴⁾ zet hij uiteen hoe hij op basis van vergelijking van de handschriften van verschillende families tot een aantal konklusies is gekomen, die zich op papier moeilijk laten verduidelijken.

Belangrijk om te weten is zeker dat hij de "tempus primus"¹⁴⁾ van Dom Mocquereau verlaat, omdat bepaalde noten nu moeten worden ingekort. Norm is en blijft telkens: hoe staat het genoteerd in de handschriften, wat heeft de schrijver van toen bedoeld.

Alhoewel de theorieën van Dom Cardine inmiddels wetenschappelijk algemeen aanvaard zijn, spitst de discussie zich nu toe op de vraag: wat moeten we ermee in de praktijk?

Een vraag die ik mijzelf precies vijf jaar geleden stelde: wat moet ik ermee met mijn koor?¹⁵⁾

Want werkend in Solesmes met het koor, kregen wij slechts geleidelijk een helder inzicht in die nieuwe dingen. De Semiologie stond als het ware nog in de kinderschoenen, maar wij ook, en bovendien gold voor ons dat, wat Solesmes zei goed was. Dus namen we een nieuwe uitvoeringspraktijk mee naar Helmond terug, terwijl we eigenlijk gegaan waren om de "oude" bij te schaven.

Wat nu.

Nu, vijf jaar na mijn eerste kennismaking met de nieuwe interpretatie, wil ik voor deze gelegenheid de balans opmaken door enkele kanttekeningen te plaatsen bij de huidige situatie.

Bij het werken met kinderen en volwassenen kan en wil ik het systeem van Dom Mocquereau niet verlaten.

Bepaalde nuances zijn met de handschriften als hulpmiddel gemakkelijker aan te brengen. Ook geven de handschriften soms een betere lezing een bepaald stuk van Mocquereau indertijd voor het Graduale heeft gekozen.¹⁶⁾

Zal men verder komen dan de pedagogiek van het voor- en nazingen bij het hanteren van de nieuwe interpretatie?

Blijft het Gregoriaans ook met de nieuwe uitvoeringspraktijk toegankelijk voor alle zangers en niet alleen voor de intellektuele elite?

Wat is nu het eigenlijke klankideaal, wetende dat Cardine zelf steeds zegt dat er geen enkel koor in de wereld is, dat zingt zoals hij het heeft bedoeld.

Zo kunnen er nog tal van overwegingen en vragen worden geformuleerd, waarop de praktijk de komende jaren een antwoord zal moeten vinden.

Na al deze historische en muzikale kwesties, nu de liturgische kwestie. Na Vaticanum II is er veel veranderd in de Katholieke Kerk.

Er is veel en snel vernieuwd. Als we na vijftien jaar de balans opmaken, kunnen we zeggen dat ondanks alle vernieuwingen het Gregoriaans stand heeft gehouden.

Ik gebruik opzettelijk het woord "standhouden", omdat ik wil aangeven dat er soms sprake is van een echte strijd. Zag en ziet men het Gregoriaans in de Katholieke Kerk niet vaak als het symbool voor het oude, hetgeen voorbij is, voor alles wat nu juist in deze nieuwe tijd moet worden afgezworen, vergetend dat niet zozeer het Gregoriaans maar de mensen zelf de situatie van dat moment hebben gekreëerd?

Het is niet mijn bedoeling om bepaalde groeperingen in dat opzicht aan te vallen, maar feit is wel dat de landstaal als het ware als een bevrijding kwam waardoor de keuze beperkt werd tot die landstaal.

Wat men van zich afgooide, het juk van de verplichting om Gregoriaans te zingen in de kerken, legde men anderen op: er was geen keuze meer. Het roer was omgegooid.

Dikwijls heb ik me al afgevraagd hoe het mogelijk is geweest dat een dergelijke traditie van ruim vijftig jaar, teruggaand op het Motu Proprio in 1903¹⁷⁾ in enkele jaren verdween. Misschien door de uiterlijke pracht en praal van vóór Vaticanum II?

In elk geval mag daaruit geleerd worden dat het van bovenaf verplichten van het Gregoriaans nooit zin zal hebben. Het kan slechts leiden tot holheid en onpersoonlijkheid en zelfs sleur.

Toch zijn er mensen geweest die in die moeilijke jaren gezocht hebben naar een goed evenwicht tussen de diverse stijlen van liturgievieren. Mensen die de pluriformiteit van Vaticanum II hoog in hun vaandel hadden staan.¹⁸⁾

Dankzij het werk van deze mensen heeft het begrip "pluriformiteit" de laatste jaren een andere invulling gekregen.

Was het in de jaren zestig vooral het zoveel mogelijk dooreen mengen van vormen en stijlen, ook muzikale, binnen één dienst, nu is het meer een voorzien in een breed aanbod van diverse stijlen en vormen, maar wel zuiver gehouden binnen één enkele dienst.

Gregoriaans in een "Gregoriaanse" dienst, Nederlands in een Nederlands-talige dienst.

Dankzij dit nog steeds groeiend besef, en dankzij de inspiratie die van Gregoriaans uitgaat, zijn er op dit moment weer nieuwe dragers te vinden van dit kultuurgoed binnen de Katholieke Kerk.

De gelovigen zoeken de warmte en ingetogenheid van deze muziek, die, nu er geen dwang achter zit, een andere misschien nóg intensere klank heeft gekregen. In dit verband is er nog een positief punt te noemen. Steeds weer blijkt, dat er een nieuwe generatie is gekomen die open staat voor deze muziek.

Voor hen is zij niet gekoppeld aan dwang of plicht. Immers zij hebben die tijd niet meegemaakt.

Fris en vrij staan zij tegenover het Gregoriaans.

Laat ik echter geen feeststemming oproepen.

Er zijn ook andere tendenzen aan te wijzen, die minder opwekkend klinken.

Bijvoorbeeld de verschuiving van de belangstelling, van een meer godsdienstig karakter naar een meer cultuur-historisch karakter. Op zich niet zo erg, er is nog steeds sprake van interesse. Het Gregoriaans echter is en blijft op de eerste plaats gebed.

Door de verspreiding van de aandacht over meer muzikale vormen in de liturgie, zijn specialisten schaars geworden. Er is onvoldoende kader van docenten en dirigenten die zowel wetenschappelijk als praktisch voldoende thuis zijn in het Gregoriaans.

Voor hardwerkende pioniers, want dat zijn het vaak, is onvoldoende steun. Het is dikwijls werken in de verdrukking met als grote inspiratiebron juist het Gregoriaans.

Er zouden nog meer punten kunnen worden genoemd. De reden dat ik dat hier niet doe is, dat ik de toekomst niet somber inzie.

"Wie de jeugd heeft, heeft de toekomst", is ook hier van toepassing. Sprak ik niet zojuist van de jeugd die zich interesseerde voor het Gregoriaans? Is het niet zo dat zolang er nog van die werkers zijn, die ondanks de tegenwind, of misschien juist dankzij die tegenwind, vol blijven houden in grote overtuiging, dat dan juist het zaad kans krijgt wortel te schieten? Door alle eeuwen heen heeft het Gregoriaans stand gehouden. Het heeft goede en kwade tijden gekend. Het is verguisd en geprezen. Het zou getuigen van menselijke hoogmoed als men beweerde dat dit cultuurgoed zou verdwijnen.

Ik hoop dat U net als ik aan den lijve mag ervaren welk een kracht deze zang bezit om ons over de grote en moeilijke momenten in ons leven heen te helpen. Dan zult U weten dat het Gregoriaans nooit zal verdwijnen.

Het zal gezongen worden zolang er mensen zijn op aarde.

Silvère van Lieshout

- 1) Zie G. Reese, "Music in the Middle Ages" (London, 1941) Cht.V,114.
- 2) Zie: H. Wagenaar-Nothenius, "Oud als de weg naar Rome?" Vragen rond de herkomst van het Gregoriaans (Amsterdam 1974).
- 3) Hier wordt bedoeld de abdij van St. Pierre de Solesmes, ± 50 km ten zuid-westen van Le Mans, Frankrijk.
- 4) Zie: Dom E. Cardine, "Semiologie Grégorienne" (Solesmes, 1970).
- 5) De algemene benaming voor de hier bedoelde uitvoeringswijze is "cantus planus", d.w.z. "vlak-gezing" of zang zonder expressiviteit.
- 6) Zie: Dom Delatte, "Dom Guéranger, abt van Solesmes (Vaals, 1969) blz. 115
- 7) Zie: Dom Delatte, "Dom Guéranger, abt van Solesmes (Vaals, 1969) blz. 59
- 8) Liber Gradualis, 1883; Variae Preces, 1888; Liber Antiphonarius, 1891.
- 9) Dom André Mocquereau, "Le nombre musical grégorien ou rythmique grégorienne I et II, (Rome 1908/Parijs 1927).
- 10) Dom André Mocquereau, "Paléographie musicale", première et deuxième série (Bern, 1889-1973).
- 11) "Revue grégorienne" (Tournai, 1935-1952, Solesmes, 1953-1964).
- 12) "Etudes grégoriennes (Solesmes, 1954-heden).
- 13) Zie vooral: "Etudes grégoriennes", volumes XI en XIV.
- 14) Zie: Dom A. Mocquereau, "Le nombre musical grégorien" Volume I, Chapitre IV (Rome, 1908).
- 15) Hier wordt bedoeld de jaarlijks terugkerende "Solesmes-reis" door het St. Jozefkoor uit Helmond, zoals die nu nog steeds voor een breder publiek wordt georganiseerd door de "Amici Cantus Gregoriani".
- 16) De handschriften zijn sinds kort meer toegankelijk geworden door de uitgave van het "Graduel Neumé (1966) en het "Graduale Triplex" (Solesmes, 1979). Beide boeken bevatten handschriften in combinatie met de gangbare notatie.
- 17) Paus Pius X, encycliek "Motu Proprio" (Rome, 1903).
- 18) Zie: "Constitutio de sacra liturgia" (Rome, 1964), Caput VI, art.116.

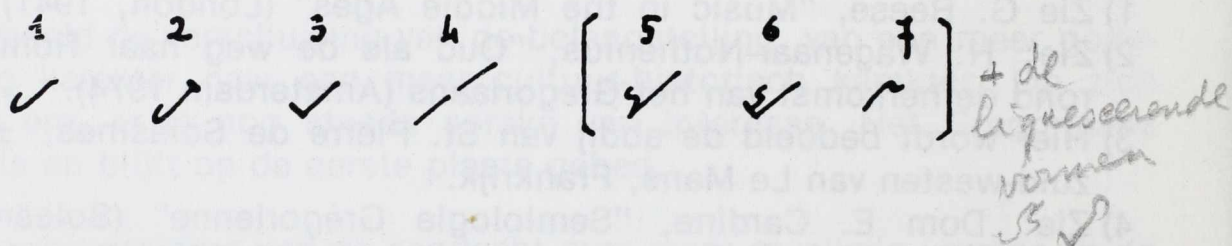
cursorisch

SEMIOLOGIE

HOOFDSTUK III DE PES.

De pes of podatus is een neum van twee noten waarvan de tweede hoger is dan de eerste. De eerste drie tekens bestaan uit een 'accent grave' en een 'accent aigu'; het 'accent grave' is echter ingekort.

1 Paleografische tekens.

- 1: ronde podatus (pes rotundus);
 - 2: Hetzelfde teken met een episema bij de tweede noot;
 - 3: hoek podatus (pes quadratus)
 - 4: een weinig voorkomende vorm die een melodische betekenis heeft. Soms waarschuwt de schrijver op deze manier dat de eerste noot van de pes hoger is dan de voorgaande noot (of minstens op dezelfde hoogte als de voorgaande als deze laatste al een behoorlijke hoge noot is).
- De tekens 5, 6 en 7 hebben een oriscus. We komen daar later op terug. Wij vermelden ze hier slechts omdat de Vaticaanse editie ze gelijkschakeld met de andere vormen door voor alle zeven vormen één enkel teken te gebruiken voor de pes ■

2 Interpretatie van de tekens.

- 1: ✓ Het teken zelf suggereert dat de hele groep licht moet worden uitgevoerd; het is vlot, rond en soepel geschreven.

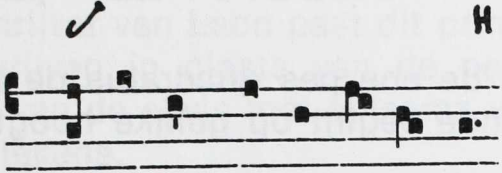
C 65/2

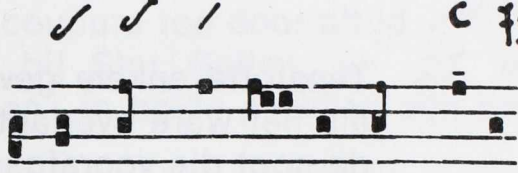
40
Tr

Qui habitat V. et re-fu- gi- um me- um, De- us me- us :

In dit voorbeeld gaat het om een recitatief dat versierd is door een serie lichte podatussen (de tweede pes is een liquescerende vorm van de ronde-pes).

- 2: ✓ Het episema geeft het belang aan van de tweede noot: de hand van de schrijver die met één haal de lichte eerste noot verbindt met de tweede, onderbreekt dan de beweging om de laatste noot te voorzien van een episema.

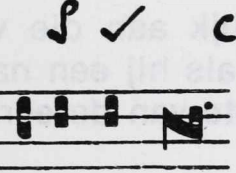
41 Ant Magi H 16/8

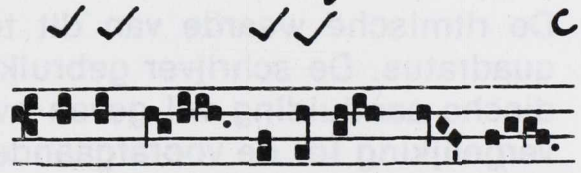
42 Gr C 19/15

Hoc signum magni Re-gis est Laetatus s. in his quae di-cta sunt mi-hi

Deze twee voorbeelden zijn melodisch zeer duidelijk: met een lichte aanloop vanuit de laagte, maakt de melodie een sprong naar een belangrijke noot in deze modaliteit. De inhoud van de tekst rechtvaardigt bovendien het uit laten komen van deze speciale woorden. Eigenlijk drukken de melodische lijn en ritmische behandeling dezelfde gedachte uit.

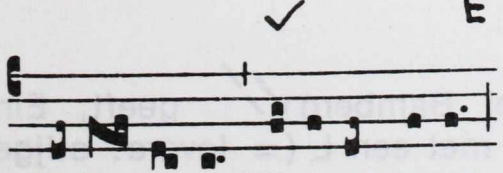
- 3: ✓ De hoekige vorm sluit een vlotte manier van schrijven uit en geeft aan de neum een solide aanzien. Het is alleen mogelijk om het verschil in betekenis te ervaren door zelf enkele keren de tekens ✓✓✓ en ✓✓✓ te schrijven. Evenals bij de clivis met episema , zijn beide noten van de pes quadratus evenveel verbreed.

43 Gr C 129/8

44 Tr C 90/12

Probasti V. Igne me Deus, D.m. qua-re me de-re-li-quí-sti?

Twee grote podatussen (het eerste teken uit voorbeeld 43, de liquescerende vorm van de pes quadratus is gebruikt vanwege de uitspraak van 'igne') onderstrepen twee zeer belangrijke woorden: 'igne' in het graduale van het feest van Sint Laurentius en 'quare' in de psalm 'Deus, Deus meus'.

45 Com E 84/6

46 Tr C 15/16

IL-lú-mi-na * fá-ci-em tu-am AD te le-vávi

Zeer duidelijk, zowel uit muzikaal als modaal oogpunt, zijn onderstaande gevallen, waarin de pes quadratus voorkomt bij de intonatie van de stukken in de VIIIe modus:

✓ E 30/1

47 Intr
PU-ER * na- tus est no- bis,

✓ E 131/6

48 Intr
Ocu-li me-i * sem- per

Tenslotte enkele gevallen waarin de ene pes quadratus de andere als het ware overlapt. Elke volgende begint op gelijke hoogte met de noot die voorafgaat:

✓ ✓ ✓ E 35/11

49 Off
Elegerunt la-pi-davé- runt

✓ ✓ E 316/1

50 Com
Ego clamá- vi.

✓ ✓ E 84/1

51 Com
Illumina et salvum me fac

Deze tekens illustreren zeer goed het reliëf wat de melodische lijn geeft aan de belangrijke woorden.

- 4: / De ritmische waarde van dit teken is gelijk aan die van de pes quadratus. De schrijver gebruikt dit teken als hij een nadere melodische aanduiding wil geven over de hoogte van de eerste noot in vergelijking tot de voorafgaande noot.

✓ / / B 97/19

✓ ✓ ✓ E 42/12

52 Off
Anima n. e-répta est

Eigenlijk wordt het gebruikt, alhoewel Bamberg ✓ / geeft, Einsiedeln twee keer pas quadratus schrijft ✓ / ✓, met een L (= levare: stijgen) voor de tweede noot, om duidelijk aan te geven dat er een stijgend interval komt tussen beide podatussen.

De e (= aequaliter: gelijke hoogte) die achter de tweede pes quadratus staat bij Einsiedeln, geeft aan dat de eerstvolgende noot even hoog is.

Dit teken is een voorbeeld van een 'neumencoupure' waar we verderop nog over zullen spreken. In plaats van de pes met één haal te schrijven ✓, scheidt de schrijver de twee elementen en gebruikt twee virga's : een notatie die op zichzelf el langere noten suggereert: de pen stopt en verlaat het perkament alvorens de beweging af te maken.

De schrijver van Laon past dit principe van de coupure toe door altijd te schrijven in plaats van de pes quadratus bij Sint Gallen, en in plaats van de clivis met episema van Sint Gallen: in beide gevallen zijn het losse tekens.

Deze notatie van Laon levert ons het overtuigende bewijs dat bij de brede vormen van pes en clivis (✓) , beide noten even lang zijn.

Silvère van Lieshout

mededelingen

AMICI CANTUS GREGORIANI

WARD CENTRUM NEDERLAND

CURSUSSEN GREGORIAANS

'Amici Cantus Gregoriani' organiseert in samenwerking met het 'Ward Centrum Nederland' een aantal cursussen voor beginners en gevorderden. Voor deze cursussen kunt u zich aanmelden bij de redactie en administratie: G. Koppenens, Burg. van Houtlaan 32, 5701 GH Helmond, Telefoon: 04920 - 38571.

Inhoud van de cursussen

I *In samenwerking met het Ward Centrum Nederland.*

De beginnerscursus omvat de elementaire theoretische en praktische kennis. Deze cursus wordt gegeven te Helmond en te Boxtel.

Helmond: Theo Driessen Instituut, o.l.v. Jos Leenen.

Data: 6/1; 13/1; 20/1; 27/1; 3/2; 10/2; 17/2; 24/2; 10/3; 17/3.
Kosten f 75,—.

Boxtel: Jacob Roeland Lyceum, o.l.v. Lodewijk van der Winkel.

Data: 8/1; 15/1; 22/1; 29/1; 5/2; 12/2; 19/2; 26/2; 12/3; 19/3.
Kosten f 75,—.

*II *In samenwerking met het Ward Centrum Nederland.*

Aansluitend aan deze cursussen volgt te Helmond een cursus, die een voortzetting en verdieping in de materie is, welke leidt tot beter praktisch functioneren in koorverband.

Helmond: Theo Driessen Instituut, o.l.v. Silvère van Lieshout.

Data: 31/3; 7/4; 14/4; 28/4; 12/5; 19/5; 2/6; 9/6; 16/6; 23/6.

Kosten f 75,—.

*III Daarop aansluitend volgt in het cursusjaar 1981-'82 een cursus voor gevorderden van 25 lessen.

Deze omvat de meer wetenschappelijke achtergronden alsmede koorvorming en directie. Daarbij zullen gastdocenten specialistische terreinen behandelen.

**Voor deze cursussen kan men ook inschrijven als men I niet heeft gevolgd, maar wel voldoende achtergrond heeft.*

's-Hertogenbosch: Choorstraat 7. Cursusleidster is Zr. M.L. Egbers. In principe handhaving van de dinsdagavond, te beginnen in de eerste week van september 1981.

De kosten bedragen f 150,—.

De gastdocenten zijn: Drs. J. Boogaarts, Dr. Lennards, Dhr. S. v. Lieshout, Dhr. M. Polspoel en Ir. D. pouderoyen.

GREGORIAANS GEZONGEN TE:

Helmond, Sint Jozefkerk:

Elke zondag **Hoogmis**,

aanvang: 10.00 uur.

Elke eerste zondag van de maand en op de Hoogfeesten **Vespers**, aanvang 18.30 uur.

Data vespers: 25 december (plechtige vespers van Kerstmis)

4 januari

1 februari

1 maart

5 april

19 april (plechtige vespers van Pasen)

3 mei

7 juni (plechtige vespers van Pinsteren)

Mamelis (Vaals), Abdij St. Benedictusberg:

Elke dag: 5.00 uur: metten en lauden

7.30 uur: priem

9.30 uur: terts en hoogmis

12.15 uur: sext

14.00 uur: noon

17.00 uur: vespers

20.30 uur: completen

REEDS UITGEGEVEN JAARGANGEN VAN "KERKORAAL"

Er zijn nog een aantal oude jaargangen van "Kerkoraal" voorhanden, te weten: jaargang 2, bestaande uit 5 nummers,
jaargang 3, bestaande uit 4 nummers,
jaargang 4, bestaande uit 4 nummers.

Per jaargang zijn de kosten f 15,— (inclusief verzendkosten).

Wanneer u alle drie de jaargangen mocht bestellen bedragen de kosten f 35,— (ook weer inclusief verzendkosten).

U kunt uw bestelling plaatsen door een briefje te schrijven naar het redactieadres: Burg. van Houtlaan 32, 5701 GH Helmond en het verschuldigde bedrag over te maken op rekeningnummer 42.06.65.323 van AMRO-Bank Helmond (bankgiro 1111294) t.n.v. L. van de Laar, inz. 'Amici Cantus Gregoriani'.

U krijgt dan de bestelde jaargang(en) zo snel mogelijk thuis gestuurd.

GRAMMOFOONPLAAT ST. JOZEFKOOR

Zoals bekend heeft het St. Jozefkoor uit Helmond een L.P. uitgebracht met daarop respectievelijk de 23e en 33e zondag door het jaar. Uiteraard willen wij de leden van de 'Amici Cantus Gregoriani' in de gelegenheid stellen in het bezit te komen van deze plaat.

U kunt uw bestelling plaatsen door contact op te nemen met 'Ward Centrum Nederland' Willem Prinzenstraat 43, 5701 BC Helmond, telefoon 04920 - 45597. Ook kunt U per exemplaar f 18,90 (+ f 3,— verzendkosten) overmaken op rekeningnummer 42.06.65.323 t.n.v. L. van de Laar, inz. 'Amici Cantus Gregoriani', Helmond bij de AMRO-Bank te Helmond onder vermelding van plaat St. Jozefkoor.

Wij zorgen dan dat U in het bezit komt van de door U bestelde aantallen.

TE KOOP

Liber Cantualis voor de prijs van f 6,- per stuk.

Informaties: "Ward Centrum Nederland"

Willem Prinzenstraat 43,
5701 BC Helmond.

WARD CENTRUM NEDERLAND

muziek-pedagogisch instituut

VERZORGT

KURSUSSEN IN HET KADER VAN DE WARD-OPLEIDING

KURSUSSEN GREGORIAANS VOOR KOORZANGERS EN DIRIGENTEN

EEN GRATIS "INFORMATIE-BULLETIN"

Inlichtingen bij:

Ward Centrum Nederland

Willem Prinzenstraat 43

5701 BC Helmond

Tel. 04920 - 45597

